

Profesor Edward Kasperski – przypomnienie

Profesor doktor habilitowany Edward Kasperski należał bez wątpienia do grupy najwybitniejszych badaczy swojego pokolenia. W dziedzinie wiedzy polonistycznej, antropologii, komparatystyki i teorii literatury odcisnął on swój wyrazisty znak. Stanowisko profesora nadzwyczajnego na Uniwersytecie Warszawskim otrzymał w 1990 roku, w latach 1997–2000 pełnił zaś funkcję kierownika Zakładu Teorii Literatury i Poetyki UW. W 2002 roku uzyskał tytuł naukowy profesora, a w roku 2004 – stanowisko profesora zwyczajnego.

Zainteresowania naukowe Kasperskiego były niezwykle rozległe, zarówno w zakresie historii literatury, jak i teorii, a w ostatnich latach pracy – głównie komparatystyki. Dorobek we wszystkich tych dziedzinach jest imponujący i obejmuje: 8 opublikowanych książek autorskich, 21 książek zredagowanych lub współredagowanych, ponad 80 tekstów naukowych zawartych w pracach zbiorowych z lat 2001–2012 (co oznacza też najczęściej udział w sesjach naukowych), około 40 artykułów opublikowanych w czasopismach naukowych tylko w tych latach, ponad 140 artykułów rozsypanych po licznych czasopismach w okresie 1965–2000. Trudno w zwięzłym opisie ująć wszystkie szczegóły tej aktywności, poniższy szkic należy więc traktować jako próbę jej ramowego ujęcia.

1. Problematyka historycznoliteracka

Najbliższa Kasperskiemu była epoka romantyzmu, której poświęcił wiele tekstów; przez kilka lat był także formalnie związany z Zakładem Literatury Romantyzmu Instytutu Literatury Polskiej UW. Zaczynał od zainteresowania twórczością Norwida, po czym rozszerzał je o czołowych romantyków emigracyjnych. Efektem tych badań są książka autorska *Dyskursy romantyków. Norwid i inni* (2003) oraz (współ)redagowane prace zbiorowe: *Dialogi romantyczne. Filozofia – teoria i historia – komparatystyka* (2008), *Śladami romantyków* (2010), *Religie i religijność w literaturze i kulturze romantyzmu* (2008). Zajmował go nie tylko romantyzm polski, lecz także – jako nurt, styl i świadomość – romantyzm europejski (Skandynawia, Niemcy, Anglia, Ukraina). Drugim obszarem historycznoliterackim, który stale (poczynając od pracy magisterskiej poświęconej Jerzemu Andrzejewskiemu) obecny był w refleksji Profesora, jest literatura współczesna, którą zajął się obszernie w (dwuautor-skiej) książce *Teoria i literatura w sytuacji ponowoczesności* (1996).

2. Problematyka wartości

Najsilniej obecna była w okresie pisania pracy doktorskiej na temat Norwida, a i potem nader często pojawiała się w pracach Kasperskiego. Aspekty, które go zajmowały w aksjologii, to w szczególności rozumienie i typologia wartości. Norwidem zajmował się od tego momentu nieprzerwanie do ostatnich dni. Po ukazaniu się książki

Świat wartości Norwida (1981) kolejną publikacją potwierdzającą ciągłość zainteresowań tym autorem był analityczno-interpretacyjny autorski tom *Dyskursy romantyków. Norwid i inni* (2003). Związane to było z głębokim przekonaniem Kasperskiego, że literatura jako taka, ale również wszelka aktywność okołoliteracka, krytyczna, interpretacyjna itp., nie może być pozbawiona pierwiastka aksjologicznego, nie powinna być zawieszona w próżni. Wielokrotnie, aż po ostatnie lata, przeciwstawiał się koncepcjom wychodzącym z założenia *anything goes*. Wprawdzie można rozmaicie rozumieć ten slogan, jednak osobiście doceniam i podkreślam to mocne zakorzenienie postawy, badań i publikacji Kasperskiego w sferze wartości, wynikające z poczucia odpowiedzialności za słowo pisane i mówione w procesie dydaktycznym, a zatem za słowo, które z jednej strony musi mieć powagę i znaczeniową nośność, a z drugiej – powinno być dopasowane do miejsca, czasu i okoliczności, w których się pojawia i działa.

3. Problematyka kresowa

Problematyka ta zdominowała dekadę lat 90. XX wieku w pracy naukowej Kasperskiego. Wspólnie z Eugeniuszem Czaplejewiczem przygotowali i wydali kilka książek z tego zakresu, poprzedzonych zazwyczaj konferencjami naukowymi. Są to zbiory: *Kresy, Syberia i literatura. Doświadczenia dialogu i uniwersalizmu* (1995), *Literatura i różnorodność. Kresy i pogranicza* (1996), *Kresy w literaturze. Twórcy dwudziestowieczni* (1996). Profesor napisał także kilka indywidualnych studiów poświęconych twórczości wybranych pisarzy kresowych, jak Bruno Schulz, Leopold Buczkowski, a z drugiej strony wziął pod uwagę działalność i twórczość Iwana Franki. Z czasem poszerzył swoje próby ukraińskie o kilka innych postaci, jak choćby Jewhen Małaniuk czy romantyk Taras Szewczenko. Wspomnianą kresowość ujmował przede wszystkim pod kątem żywotnej dla niej i kluczowej problematyki kontaktu języków, literatur i kultur. W wymiarze teoretycznym chodziło o opisanie kategorii heterogeniczności literatury. Wynikła ona z potrzeby osadzenia literatury w szerszym i bardziej zróżnicowanym kulturowo kontekście interpretacyjnym niż jednostronny kontekst literackości. Poszukiwania prowadzone we wspomnianym kierunku zaowocowały powstaniem współpracy międzynarodowej książką *Literatura a heterogeniczność kultury. Poetyka i obraz świata* (1996). Zagadnień tych dotyczyły też artykuły poświęcone kategorii heterogeniczności w poetyce, filozoficznej poezji Szymborskiej, religijności Mickiewicza, mistyce Słowackiego czy wreszcie w opozycji *sacrum* i *profanum* w myśli współczesnej.

Rozwiązanie to miało również na celu wydobycie powiązań literatury artystycznej z innymi typami dyskursów, jak filozoficzne, religijne czy polityczne. Torowało ono drogę rozwijanej nieco później problematyce dyskursów.

Problematyka kresowa była bliska Kasperskiemu ze względów osobistych (urodził się w Stanisławowie), pozostawała więc stałym punktem jego aktywności badawczej i organizacyjnej, była systematycznie rozwijana. W ostatnich latach życia Profesor uruchomił wiele roboczych kontaktów z kilkoma ośrodkami życia naukowego na Ukrainie (Tarnopol, Lwów, Drohobycz, Kijów, Krym), publikował w tamtejszych czasopiśmie i pracach

zbiorowych. To z jednej strony wyraz praktycznej komparatystyki, a z drugiej – otwartości na kontakty ze wschodnią kulturą i nauką, co nie jest częste w naszej, zorientowanej raczej prozachodnio, humanistyce.

4. Problematyka komparatystyczna

Ta problematyka obecna była od zawsze w poczynaniach naukowych Kasperskiego, jednak prace nad nią nabrały niezwykłego tempa i intensywności dopiero w ostatnich kilku latach, po utworzeniu Zakładu Komparatystyki w Instytucie Literatury Polskiej, którego został on pierwszym kierownikiem (lata 2007–2013). Dorobek z tych lat – zarówno Zakładu, jak i jego osobisty – jest znaczny, wyróżnia się z jednej strony namysłem teoretycznym nad dyscypliną, systematycznymi wykładami, a z drugiej – działaniami praktycznymi (ustalenie formuły dydaktyki, podręcznik akademicki *Komparatystyka dla humanistów* pod moją redakcją z wprowadzającym rozdziałem Profesora, doktoraty zorientowane komparatystycznie itp.). Owoce tych lat to jego autorska książka *Kategorie komparatystyki* (2010), a także współredagowane prace zbiorowe: *Komparatystyka dzisiaj*. T. I: *Problemy teoretyczne* (2010), *Komparatystyka dzisiaj*. T. II: *Interpretacje* (2011); *Edgar Allan Poe – niedoceniony nowator* (2010); *Edgar Allan Poe. Klasyk grozy i perwersji – i nie tylko...* (2009). Jednak należy tu wymienić także książki poświęcone autorom obcym, jak Kierkegaard, które zostały poprzedzone takimi artykułami, jak *Ironia, poetyka, antropologia (w kręgu Kierkegarda)* lub *Kierkegaard jako krytyk literacki*. W roku 2003 ukazała się obszerna monografia tego filozofa/pisarza *Kierkegaard. Antropologia i dyskurs o człowieku*, która umożliwiła jej autorowi nawiązanie kontaktów z międzynarodowymi ośrodkami kierkegaardologicznymi, jak Søren Kierkegaard Forskningscenteret przy Uniwersytecie Kopenhaskim, St. Olaf College w Northfield w stanie Minnesota, USA czy Søren Kierkegaard Research Centre, Australia. Drugim autorem obcojęzycznym, któremu poświęcił wiele uwagi badawczej, jest Franz Kafka (zob. praca zbiorowa *Poetyka egzystencji. Franz Kafka na progu XXI wieku*, 2004, z obszernym tekstem wprowadzającym Kasperskiego), kolejnym zaś – Edgar Allan Poe (vide książki wymienione wyżej). Uzupełnieniem tych zainteresowań jest współredagowany, ważny teoretycznie tom *Dialog. Komparatystyka. Literatura* (2002).

5. Problematyka teoretycznoliteracka (podmiot, dialogowość, antropologia literatury)

W obrębie tego obszaru zainteresowania Kasperskiego dotyczyły kategorii podmiotu i podmiotowości oraz dialogu i dialogowości, jego tradycji, warunków i charakterystyki. Praca habilitacyjna *Idee, formy i tradycje dialogu* (1990) spotkała się z nader pozytywną oceną wybitnych autorytetów naukowych (jak profesor doktor habilitowany Henryk Markiewicz z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz ksiądz profesor doktor habilitowany Józef Tischner z Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie). Kasperski zbliżył się do tej problematyki poprzez takie prace, jak *Dialog w literaturze* (1978, współred.), gdzie znalazły się

dwa istotne artykuły: *Dialog a nauka o literaturze* oraz *Problem pytań w twórczości Norwida*. Trzeba tu także przypomnieć ważną antologię Bachtina. *Język. Dialog. Literatura* (1983, współred.). W tym czasie Profesor zainteresował się pisarstwem Martina Bubera, któremu poświęcił studium *Dialog w świecie pozorów. O dialogice Bubera*, oraz francuskim egzystencjalizmem (rozprawa *Egzystencja, literatura, dialog*). Zajął się również dialogową praktyką romantyków (Norwid, Mickiewicz, Stowacki, Krasiński). Co ważne, w studiach dotyczących dialogowości wychodził poza kategorie formalne (morfologia, stylistyka), dotykając zagadnień filozofii dialogu i problemów pogranicznych, jak ironia, parodia, tożsamość, etyka dialogu (vide autorska praca *Dialog i dialogizm. Idee, formy, tradycje*, Warszawa 1994).

W roku 2006 ukazała się kolejna książka Kasperskiego *Świat człowieczy. Wstęp do antropologii literatury*, która włączyła się w żywą podówczas dyskusję o antropologizacji literatury (w tym samym roku wyszła także graniczna praca *Kulturowa teoria literatury* pod red. Michała Pawła Markowskiego i Ryszarda Nycza), warunkach jej uprawiania, uzgodnieniach kategorii zewnętrznych z wewnętrznymi kategoriami literaturoznawczymi, a przy tym wskazywała na humanistyczny wymiar literatury. Książka ta była poprzedzona wieloma publikacjami dotyczącymi podmiotu i podmiotowości, postaci literackiej (*Postać literacka. Teoria i historia*, 1998, współred.) oraz koncepcjom antropologicznym Martina Bubera, Michaiła Bachtina, Gabriela Marcela, Jeana-Paula Sartre'a, Martina Heideggera, Claude'a Lévi-Straussa czy samego Kierkegaarda.

W latach 90. XX wieku Profesor opublikował kilkadziesiąt artykułów i rozpraw naukowych odnoszących się do problematyki teorii literatury i poetyki. Znalazły się wśród nich studia lub rozprawy dotyczące *mimesis*, teorii lektury, parodii i parodiowania, intertekstualności, interpretacji, hermeneutyki, narratologii (zob. *Poszukiwania teoretycznoliterackie*, 1989, współred.), literackiego komunikowania się (*Rozważania metodologiczne. Język – literatura – teatr*, 2000, red.), zagadnień literackiej podmiotowości, antropologii strukturalnej, dziejów wybranych idei teoretycznoliterackich, rozmaitych aspektów polskiego romantyzmu, w tym zagadnień historiozofii i mistyki.

Trzeba zauważyć, iż była to problematyka dla ówczesnej humanistyki pierwszorzędna, a z drugiej strony teoria i praktyka dyskursu wywołały potrzebę odpowiedzi tego żywego umysłu. W obu przypadkach widać chęć wpisania się w taką tradycję myślenia o podmiocie, która nie likwiduje jego osobności i uchwytnej całości, podkreśla jego jedyne miejsce w doświadczeniach duchowych swojego czasu, słowem – nie akceptuje jego „śmierci”, mówi raczej o przekształceniach form objawiania się podmiotu w tekście. Ma to związek z problematyką wartości; wartość może być związana tylko z jakimś osobowym projektem istnienia, nie zaś z egzystencjalną „mgławicą”. Dialogowość z kolei przybiera rozmaite formy, stanowiąc jednak stały element tekstu, a nawet warunek jego istnienia.

6. Aktywność akademicka

Jak już wspominałem na początku, Kasperski przez kilka lat kierował Zakładem Teorii Literatury i Poetyki, a potem przez dwie kadencje zainicjowanym przeze mnie Zakładem Komparatystyki. Wypromował 9 doktorów i ponad 200 magistrów. Otrzymał kilka razy indywidualne nagrody ministra nauki za swoje książki. Kilkakrotnie był stypendystą rządu Danii jako lektor języka polskiego w tym kraju i badacz Kierkegaarda. Wielokrotnie też wyjeżdżał z wykładami albo w celach studialnych do zagranicznych placówek naukowo-dydaktycznych, co umożliwiło mu nawiązanie kontaktów z wieloma ośrodkami uniwersyteckimi w Rosji (Moskwa, Sankt Petersburg, Kaliningrad, Jekaterynburg), w Czechach (Praga, Brno), na Białorusi (Homel), w Bułgarii (Nowe Tyrnowo), w Niemczech (Drezno, Konstancja, Berlin, Erfurt, Saarbruecken, Bonn), w Danii (Kopenhaga, Aarhus), na Litwie, na Węgrzech czy na Słowenii.

Profesor Kasperski był często powoływany na recenzenta w przewodach naukowych, a jego aktywność w tym obszarze stanowi osobny rozdział. Jego recenzje liczą sobie zwykle od kilku do – nawet! – kilkudziesięciu stron, są niezwykle dociepliwe, można nawet rzec – żarliwe w swoim zaangażowaniu, zawsze krytycznie i polemicznie (co nie znaczy negatywnie!) odnoszące się do recenzowanej pracy. Jako dyrektor Instytutu Literatury Polskiej w latach 2005–2012 byłem przewodniczącym licznych komisji wydziałowych do spraw awansów naukowych i służbowych i miałem okazję podziwiać solidność roboty recenzenckiej Kasperskiego. Nie mogę nie dodać, także jako były dyrektor instytutu i bezpośredni przełożony Profesora, że po niezwykle ciężkiej operacji podjął wyczerpujące obowiązki dydaktyczne (wykłady kursowe!) zaledwie po dwóch tygodniach zwolnienia szpitalnego.

W osobie Kasperskiego można było podziwiać człowieka nadzwyczajnej pracowitości połączonej z głęboką wiedzą i sprawnością pióra, oddanego Uniwersytetowi, nauce i dydaktyce, życzliwego, choć i wymagającego opiekuna młodzieży akademickiej, przy tym człowieka naprawdę skromnego, jeśli idzie o promocję siebie i własnego dorobku (co dzisiaj jest przymiotem rzadkim).

Odszedł za wcześnie...